

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 3

Рівне – 2014

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне: Видавництво ТзОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович — академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка;

Ямницький Вадим Маркович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна — доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету;

Литвиненко Світлана Анатоліївна — доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович — доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна — доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробійов Анатолій Миколайович — кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна — кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28.11. 2014 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р.**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20, e-mail: dokacentr@mail.ru.

Summary. This article provides a theoretical analysis of topical issues of supervision and using the features of supervision practices in the training of future psychologists. To supervisory practices involved graduate students who have mastered basic theoretic knowledge and practical skills.

Keywords: supervision, training future psychologists functions of supervision, counseling, psychotherapy, psychological correction.

УДК [159.9:613]:37(091)

О.Б. ПЕТРЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Резюме. Розглянуто діяльність педагога щодо збереження психічного здоров'я дітей у навчальному закладі, визначено основні показники та критерії психічного здоров'я людини. Проаналізовано праці і досвід роботи В. О. Сухомлинського щодо захисного виховання як глибокої індивідуальної творчості педагога. Зазначено, що сьогодні захисне виховання розглядається як частина психотерапії. Схарактеризовано своєрідну психотерапевтичну функцію слова вчителя, яку особливо відзначав В. О. Сухомлинський, вважаючи його обов'язковою умовою створення стану душевного благополуччя. На підставі аналізу виокремлено ефективні способи поведінки педагога з метою реалізації психотерапевтичної функції. Виділено визначені педагогом моделі захисту дитячої душі. Констатовано, що ідеї Василя Олександровича дають можливість знайти оптимальний шлях для збереження психічного здоров'я школярів в умовах надмірного впливу сучасної індустріальної культури.

Ключові слова: дитина, психічне здоров'я, психотерапевтична роль педагога, захисне виховання, Василь Сухомлинський, моделі захисту дитячої душі.

Постановка проблеми. Сьогодні нікого не треба переконувати у тому, що здоров'я – це фундаментальна цінність буття людини. У наш час категорія здоров'я набула особливої актуальності, трансформувавшись у глобальну проблему існування людської цивілізації, зумовивши перегляд ставлення населення до власного здоров'я та впровадження у життя оздоровчої ідеології. У 2000 р. Всесвітня організація охорони здоров'я ВООЗ проголосила глобальну стратегію “Здоров'я для всіх”, яка містить 6 принципів, 10 положень, 38 завдань, спрямованих на попередження загрози здоров'ю. Основа таких змін – у формуванні природовідповідних життєвих позицій людини щодо світу, самої себе і власного здоров'я [6].

Сучасні дослідження феномену здоров'я людини виявили обмеженість суто медичного підходу, що визначає здоров'я як відсутність хвороби. За сучасними уявленнями категорію здоров'я дослідники (М. Амосов, Г. Апанасенко, Д. Венедиктов, Ю. Лісцин, Д. Изуткін, С.Максименко) визначають як інтегровану якість повноцінного гармонійного людського буття в усіх його вимірах та аспектах [3; 5; 6; 11]. Категорія здоров'я – це стан організму та форма життєдіяльності, що забезпечує достатню тривалість життя, необхідну його якість і соціальну дієздатність, а за визначенням ВООЗ, це стан *повного фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад* [11].

Мета статті. Відтак, діяльність педагога зі збереження психічного здоров'я дитини з позиції актуалізації ідей Василя Сухомлинського є метою пропонованої розвідки.

Виклад основного тексту дослідження. По суті, здоров'я є своєрідним дзеркалом соціально-економічного, екологічного, демографічного і санітарно-гігієнічного благополуччя країни, одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу, важливим чинником, який впливає на якість та ефективність трудових ресурсів. Все більше уваги у сучасному соціумі приділяється проблемі збереження психічного здоров'я особистості. Що ж таке психічне здоров'я? Аналіз зарубіжної й вітчизняної літератури дає змогу констатувати, що *психічне здоров'я – це внутрішньо системна основа соціальної поведінки особистості*. У ньому відображається стан мозку, коли його вищі відділи забезпечують активну інтелектуальну, емоційну та свідомовольову взаємодію індивідуума з довкіллям.

Основними показниками психічного здоров'я вважають:

- ~~дослідницький рівень~~ *високий рівень розумових якостей;*
- наявність розумових якостей;
- розвиненість мовлення;
- доброзичливість, радість [11, с.11].

Психічний рівень здоров'я обумовлений психічними особливостями людини, можливостями забезпечити і подолати хворобу, способом життя і розумінням того, що здоров'я – це не тільки стан організму, але й стратегія життя. До сфери психічного здоров'я відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини (збудливість, емоційність, чутливість). Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів. Психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібності. Все це обумовлює особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів. Суттєво впливають на здоров'я людини її особливі психічні стани, які не є постійними її якостями, але виникають спонтанно або під впливом зовнішніх факторів (розлад свідомості, зміни настрою, апатія, стани

афекту, напруженість тощо).

Іншими словами, психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, який характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки й діяльності. Психічно здорова людина – це людина творча, оптимістична, життєрадісна й весела, яка пізнає навколишній світ розумом, почуттями й інтуїцією. Вона повністю приймає саму себе й при цьому визнає цінність та унікальність оточуючих її людей, бере відповідальність за своє життя на себе, її життя наповнене сенсом [23].

Ще у 1980 р. укладачі “Шостого огляду ...” ВООЗ змушені були визнати, що у більшості країн приблизно 10% населення страждає важкими і хронічними формами психічних захворювань або розладами психічної діяльності, в той час як інша група – 10% населення – страждає непсихотичними психічними розладами (включаючи психічне недорозвинення, невротичні хвороби та інші розлади особистості). Президент Всесвітньої асоціації психіатрів, стверджує, що у світі сьогодні психічними розладами страждає не менше 400 млн. людей. Він передбачає, що це число буде зростати, особливо у субпопуляції дітей і молоді [10].

Ще одним свідченням актуальності проблеми збереження психічного здоров'я є наступне. За даними спеціальних вибіркового досліджень, виконаних у 60 країнах за дев'яносто років ХХ століття, поширеність психічних хвороб збільшилася в 6,4 рази. При цьому характерно, що поширеність психозів, обумовлених в основному ендогенно-генетичними факторами (шизофренія, маніакально-депресивний психоз та ін.), збільшилася у 3,4 рази, а група неврозів у 40,6 рази. Ця цифра безсумнівно відображає зростаючу соціально-психологічну напруженість, якій піддається особистість у сучасному суспільстві. У збільшенні числа психічних хворих серед населення Землі, крім зазначених факторів, беруть участь і демографічні, і екологічні, і культурні.

Ситуація у психічному здоров'ї населення України відрізняється динамізмом, і трактувати її досить складно. Загалом на диспансерному обліку лише в психіатричних закладах перебуває понад 1 млн. жителів України, що складає більше 2 % населення. За даними недавніх досліджень, не менше 30% хворих, що лікуються у терапевтів, потребують лише допомоги психотерапевтів і психологів.

Особливу увагу експерти ВООЗ звернули на те, що саме в дитинстві проблеми психічного здоров'я мають безпосередній прямий зв'язок з оточуючим світом, системою навчання й виховання [7, с.34]. Ця думка має найбільше підтвердження у педологічному напрямі, який сприяв регуляції психофізичного розвитку дитини на основі використання результатів її цілісного вивчення і був сформульований Ст.Холлом: “Знання, куплене ціною здоров'я, яке у вищому сенсі є саме по собі щось досконале або святе, не варте такої дорогої ціни. Здоров'ям обумовлено вищі радості життя, здоров'я означає досконалу зрілість, національний добробут. Чи не повинні ми поставити собі з тривогою запитання: яка користь дитині, якщо вона оволодіє пізнанням усього світу, але втратить при цьому здоров'я?” [24, с.83].

Сьогодні експерти ВООЗ відзначають помітне поширення нервово-психічних розладів у дітей і підлітків. Невротичні стани діагностують у 63 з 1000 дітей. Серед дітей та підлітків в Україні зросло число осіб із відхиленнями, девіантною поведінкою, що знаходять відображення в кримінальній статистиці. Статистика свідчить, що осіб, що не страждають якими-небудь психічними порушеннями, тобто “абсолютно здорових”, на сьогодні налічується в середньому лише 35% [25]. У Росії (за даними Інституту соціально-політичних досліджень РАН) число абсолютно здорових у психічному відношенні школярів знижується – з 30% в 3 кл. до 16% в 11 кл. Загалом, за період навчання стан здоров'я учнів, за свідченням Міністерства охорони здоров'я Росії, погіршується в 4-5 раз [10, с.18].

Однак, як стверджують вчені, від 22 до 89% з тих, хто має певні порушення – люди, які не мають потреби в психіатричній допомозі. Вони самостійно адаптуються до середовища й потребують тільки психологічного консультування, психотерапевтичної допомоги.

Зарубіжний досвід свідчить, що основне психотерапевтичне навантаження припадає на психологів. І це пов'язано, в першу чергу, з успіхами в розробці ефективних методів психологічної корекції особистості. Наприклад, у США за 35 років приріст кількості психіатрів у службі психічного здоров'я склав 183%, в той час, як психологів – 322% [10].

В Україні вже понад 20 років існує психологічна служба системи освіти, основною метою діяльності якої є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Так, на кінець 2010/2011 н.р. кількість фахівців служби становить 22 тис.102 педагогічні працівники, у навчальних закладах працює 15 тис. 441 практичних психологів, що становить 44,4% забезпеченості від загальної кількості навчальних закладів всіх типів. Слід відмітити, що міські навчальні заклади забезпечені практичними психологами краще, ніж сільські і показник, відповідно, становить 66,4% та 28,3% [4]. у цілому, найгірша ситуація щодо забезпечення практичними психологами у позашкільних навчальних закладах України: на 17,3% забезпечені міські ПНЗ та на 9,5% ПНЗ, які знаходяться в сільській місцевості [там само].

Такий стан справ, безперечно, актуалізує психотерапевтичну роль педагога у збереженні психічного здоров'я дитини, а у цьому контексті – погляди видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського на цю проблему, який був упевнений, що “турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил ...” [21, с.109].

Спадщина В. Сухомлинського – явище унікальне і до кінця ще не вивчене і не осягнуте: у ній при

вдумливого прочитанні можна знайти відповіді на велику кількість хвилюючих проблем сьогодення. Вона є джерелом цінних психолого-педагогічних знань на шляху до тонкого і професійно майстерного проникнення у загадковий світ дитинства, дитячих переживань і проблем. Після розгрому педології В. Сухомлинський, по суті, був першим педагогом, який акцентував увагу на правах і цінностях дитини, на її здоров'ї, зокрема й психічному. У працях “Павлівська середня школа”, “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”, “Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості”, “Сто порад учителям”, “Найкращі ліки (Роздуми про педагогічну культуру)”, “Вмійте читати душу”, “Людина – найвища цінність”, “Як любити дітей” та ін. він розглядав проблему збереження психічного здоров'я дітей [12-22].

Василь Олександрович закликав педагогів: “Дорогі друзі педагоги, пам'ятайте, що у нас в школі не механізми для заучування знань, а люди, у яких можуть бути горе, сум, тривога, сумнів, потреба у співчутті, в очищаючих сльозах. У горі і печалі людська душа відкрита іншій людині – нехай ця істина визначить для нас правила виховання. *Необхідно вміти читати людську душу*” [13, с.109] (курсив наш – О.П.).

Сучасні психологи (М. Корольчук, С. Максименко, Ю. Мельник та ін.) вважають, що психічне здоров'я потрібно розуміти як аспект здоров'я загалом, наголошують на важливості душевного комфорту, відсутності патологічних психічних виявів і здатності до ефективної діяльності й саморегуляції відповідно до власних (відрефлексованих) цілей та інтересів людини [5]. Критеріями ж психічного здоров'я людини визначають:

- адекватний до віку рівень зрілості пізнавальної, емоційно-почуттєвої та вольової сфер особистості;
- здатність керувати своєю поведінкою;
- здатність вибирати життєві цілі та розумно планувати їхнє досягнення;
- особистісний та соціальний оптимізм, душевний комфорт;
- задоволення від діяльності, особистого й суспільного життя, спілкування, споглядання картин природи;
- розуміння прекрасного, комічного й трагічного;
- відповідність суб'єктивних образів об'єктам, що їх відображають, а характеру реакції – зовнішнім подразникам;
- здебільшого стабільний позитивний настрій;
- адаптивність у мікросоціальних відносинах;
- відчуття щастя тощо [11].

Таким чином, значимою складовою психічного здоров'я людини є психологічний комфорт. Про це неодноразово говорив і В. Сухомлинський, зокрема, у статті “Найкращі ліки” (1967): “Говорячи про взаємозв'язок здоров'я і духовного життя дитини, треба пам'ятати, що від повноти цього останнього – гордості від успіху, радості виконаного обов'язку, життєрадісних інтелектуальних почуттів – від усього цього величезною мірою залежить здоров'я дитини. Не тільки здоров'я впливає на дух, а й навпаки” [18, с.92].

Василь Олександрович застерігав педагогів (“Як любити дітей” (1967)): до школи можуть прийти діти, у яких якраз і відсутній стан душевного благополуччя, душевний комфорт. Це діти, які почуваються духовно самотніми. Вони є вихідцями переважно із сімей, у яких мати й батько з різних причин не відгукуються на індивідуальні запити й порухи дитячого серця. Емоційне невігластво батьків, обмеження матеріальними проблемами, іноді інстинктами тваринного походження – усе це калічить дитячу душу.

Із тяжкою психічною травмою до школи приходять діти, які розуміють, що вони народилися на світ випадково, і що ні батькові, ні матері вони не потрібні. Як правило, таким дітям притаманна озлобленість, зневага, настороженість і недовіра до людей. До школи приходять діти, яких виховували в сім'ї в дусі обману, нечесності, егоїзму, зневаги до людей. Вони не здатні вірити в людину й добро.

Понівеченими приходять до школи ті діти, які з перших кроків свідомого життя зазнали фізичних покарань. То було насильство не лише над тілом, а й травмуючими ударами по чутливому дитячому серцю

Своєрідної уваги потребують діти, яких надмірно пестять батьки, “розбещені повною й нічим не обмежуваною свободою самовиявлення” у сім'ї [22, с.303].

До найстрашнішого в дитячій душі В. Сухомлинський відносив дитячий цинізм, що породжений сімейними обставинами, за яких принижується людина, спотворюється, огидно виставляється все, що є світлого й доброго в людині, де все робиться тільки задля особистої користі.

До школи приходять діти, що пережили розлучення батьків, яке сприймають як зраду батька чи матері. У психіці такої дитини формується ставлення до себе як до такої людини, яку кидають, лишають. До школи приходять діти, які пережили смерть близької людини, одну з найважчих подій у житті [22].

Отже, до школи кожного дня приходять діти з проблемами, яким необхідно повернути стан душевного благополуччя, душевний комфорт. В. Сухомлинський був переконаний, що таких дітей “треба вже не виховувати, а перевиховувати”, їхнє виховання педагог називав “захисним вихованням”: “Захисне виховання – це глибоко індивідуальна творчість педагога”, таке доторкання до серця дитини, при якому виховання не стає стражданням [там само, с.304].

Сучасні психологічні словники єдині у визначенні психотерапії як вербальної чи невербальної психологічної допомоги, спрямованої на вирішення емоційних проблем людини, яка ґрунтується переважно на бесіді з особою, що потребує допомоги [1, с.416]. У такому широкому розумінні психотерапії захисне виховання є, власне, її частиною.

У часи Василя Олександровича практичних психологів у школах не було, про психотерапію чули лише у певних колах, а психологічної допомоги потребували і дорослі, і діти, і в першу чергу такі діти, про яких ми говорили вище, а надавати психотерапевтичну допомогу дітям мали б вчителі.

Тому великою заслугою Василя Олександровича вважаємо те, що він у 60-х роках минулого століття

розробив цілу методику захисного виховання, ефективність якої багато в чому залежить від особистості педагога та рівня його професійної підготовки. Від педагога, його здатності “доторкатися” до душ вихованців багато в чому залежить формування, збереження і зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров’я дітей, стверджував В. Сухомлинський у статті “Людина неповторна” (1961): “У руках кожного педагога доля десятків, сотень людських життів. Доторкніться до серця, до душі вихованця дбайливою, люблячою рукою, відкрийте в ньому майстра-творця, і людина заграє своїм неповторним сяйвом, як починає сяяти коштовний камінь у руках ювеліра, що зумів розкрити за сірою, непривабливою зовнішністю чарівне сяйво. ... В ім’я індивідуального щастя кожної людини нам, вихователям, треба бути не тільки інженерами людських душ, а й майстрами-ювелірами, що відкривають у кожній дитині неповторну людську красу” [16, с.96].

Психотерапевтичну роль педагога Василь Сухомлинський вбачав у тому, що вчитель надає дитині вчасну психологічну допомогу, спрощує, а не ускладнює життя учня, запобігає виникненню в його житті конфліктів, пом’якшує або компенсує негативні впливи, допомагає жити у злагоді з оточенням та у згоді із самим собою. (Психотерапію казкою, технологію надання психологічної допомоги дітям, які пережили горе у спадщині В. Сухомлинського ми вже аналізували раніше [8; 9]).

Недооцінка психічного стану дитини, її переживань неприпустима, вважав Василь Олександрович: “Немає діла важливішого, ніж жива людина. Коли вона принесла до вас свою душу, ви повинні зустріти її стоячи і вислухати теж стоячи, тому що перед вами – людина” [16, с.451]. І далі: “Я вбачав свою місію в тому, щоб уберегти дитину від страждань”, але при цьому зауважував, що “і індивідуальні бесіди з дітьми, які відкривали мені своє серце, і бесіди з усім колективом ніколи не були утішенням – я дуже боявся того заспокоєння солоденькими словами, за якими душа, що прокинулася, волає: але що ж все-таки робити? Як жити?” [там само, с.465].

Особливо павлиський педагог відзначав своєрідну психотерапевтичну функцію слова вчителя, вважаючи його обов’язковою умовою створення стану душевного благополуччя. Такі поняття як “душа дитини” і “слово вчителя” він ставив поряд. У “Батьківській педагогіці” В. Сухомлинський писав: “Я глибоко переконаний, наскільки важлива для дітей проста людська бесіда, в якій би дитина відчула, що вихователь ставиться до неї, як до рівної людини, ділиться своїми думками і почуттями” [15, с.65].

Василь Олександрович був переконаний, що дитина, яка пережила в дитинстві образу, несправедливість, горе, стає хворобливо вразливою до навіть мізерних проявів несправедливості, байдужості. Кожна зустріч з образою, неправдою знову і знову вражає дитяче серце, і дитина бачить зло навіть там, де його немає (“Рани дитячого серця”). Іншими словами, незадоволення значущих для дитини потреб призводить до спотвореного сприймання ставлення до неї оточуючих. Дитина все більше замикається в собі, протиставляючи справжньому чи уявному злу те, що вона здатна протиставити – непослух, агресивність, грубість, свавілля, бажання робити все не так, як вимагають дорослі, щоб нагадати про себе, заявити людям про своє право на увагу [12]. І головним у такій ситуації педагогу для збереження психічного здоров’я дитини є наступне:

- ставитись до дитини з терпінням;
- вміти вислухати дитину;
- намагатись включити дитину в діяльність спільно з найкращими друзями, аби забезпечити прийнятність у групу;
- бути завжди чесним з дитиною. Не боятись “важких” питань. Вміти сказати “Я не знаю”;
- показати дитині, що у вас теж є емоції, не приховувати своїх власних переживань;
- прагнути зберегти контакт із дитиною, і з її сім’єю;
- особливо уважним бути до дитини, яка не адаптована до шкільного навчання;
- знизити особистісну тривожність дитини;
- забезпечити емоційну сенситивність і емоційну стабільність;
- не боятись бути ласкавим, добрим до дітей.

Таким чином, аналіз праць і досвіду роботи В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що психотерапевтична робота, яку проводив павлиський вчитель, своєрідна і актуальна сьогодні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз дає можливість виокремити ефективні способи поведінки педагога з метою реалізації психотерапевтичної функції, виділити визначені педагогом моделі захисту дитячої душі, знайти оптимальний шлях для збереження психічного здоров’я школярів з врахуванням ідей Василя Сухомлинського. Адже саме Василь Олександрович вчив і вчить нас, як допомогти дитині прийняти себе і світ, який її оточує, як зберегти психічне здоров’я в умовах надмірного впливу сучасної індустріальної культури.

Список використаних джерел:

1. Большой психологический словарь / Сост. И общ. Ред. В.Мерещяков, В.Зинченко. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Доклад Комитета экспертов Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) 1979 года: Психическое здоровье и психосоциальное развитие детей Режим доступа : http://alldata.narod.ru/WHO_1982_ke/010.html
3. Завгородня О.В. Проблема психологічного здоров’я: спроба теоретичного аналізу / О.В.Завгородня // Прак. психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 55-60.
4. Інструктивно-методичний лист “Про стан, проблеми та основні завдання психологічної служби на 2011/2012 рік” : Режим доступа : mkrmk.at.ua/psiholog.doc
5. Максименко С.Д. Психічне здоров’я дітей / С.Д.Максименко // Психолог. – січень1(1) 2002. – С.4.

6. Мельник Ю.И. Психология здоровья / Ю.И.Мельник // Журн. практ. психолога. – 2000.– № 3.– С. 11-14.
7. Петраков Б.Д. Психическое здоровье народов мира в XX веке / Б.Д.Петраков, Л.Б.Петракова // Медицина и здравоохранение. Серия : социальная гигиена и организация здравоохранения. – М., 1984. – 69с.
8. Петренко О.Б. Проблема психологічної допомоги дитині у спадщині В. О. Сухомлинського / О. Б. Петренко // Вісн. Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2000. – № 7 (серп.). – С. 108-114.
9. Петренко О.Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського) / О. Б. Петренко // Зб. наук. пр. Сер. Пед. науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. LIII. – С. 421-429.
10. Психология здоровья / Г. С. Никифоров и др.– СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000.– 504 с.
11. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / Навчальний посібник : М.С.Корольчук, В.М.Крайнюк, А.Ф.Косенко, Т.І.Кочергіна. – К. : Фірма “ІНКОС”, 2002 – 272с.
12. Сухомлинский В.А. Раны детского сердца / В.А.Сухомлинский // ЦДАВО України. – Ф.5097.- Оп. 1.- спр. 748.- 6 арк.
13. Сухомлинский В.А. Умейте читать душу /“Обережно: дитина!” В.О. Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т.В. Філімонова; за наук. ред. проф. О.В. Сухомлинської. – Луганськ: державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2008. – 264с. – С.106-115.
14. Сухомлинский В.А. Человек неповторим / В. А. Сухомлинский // Нар. образование. – 1961. – № 5. – С. 71-76.
15. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 263 с.
16. Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 446-472.
17. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1971. – 208 с.
18. Сухомлинський В.О. Найкращі ліки (Роздуми про педагогічну культуру) /“Обережно: дитина!” В.О.Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т.В.Філімонова; за наук. ред. проф. О.В.Сухомлинської. – Луганськ: державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2008. – 264с. – С.91-94.
19. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
20. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. –Т. 4. – С. 7–392.
21. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.
22. Сухомлинський В.О. Як любити дітей/ В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 292–308.
23. Філімончук А.В. Психологічні чинники порушення психічного здоров'я дитини//Психолог. - 2009. № 6. – С. 26-31.
24. Холл С. Собрание статей по педологии и педагогике/ Под ред. Н.Д. Виноградова. – М., 1912. – 444с.
25. Школа и психическое здоровье учащихся / Под ред. С.И.Громбаха. – М.: Медицина, 1988. – 272с.

Резюме. Рассмотрены вопросы деятельности педагога по сохранению психического здоровья детей в контексте актуализации педагогического наследия В. А. Сухомлинского. Определены основные показатели и критерии психического здоровья человека. Проанализированы труды и опыт работы В. А. Сухомлинского по защитному воспитанию как глубокому индивидуальному творчеству педагога, такому прикосновению к сердцу ребенка, при котором воспитание не становится страданием. Отмечено, что сегодня защитное воспитание рассматривается как часть психотерапии. Рассмотрена своеобразная психотерапевтическая функция слова учителя, которую особо отмечал В. А. Сухомлинский, считая его обязательным условием создания состояния душевного благополучия. На основании анализа выделены эффективные способы поведения педагога с целью реализации психотерапевтической функции. Выделены определенные педагогом модели защиты детской души. Констатировано, что идеи Василия Александровича позволяют выбрать оптимальный путь сохранения психического здоровья школьников в условиях чрезмерного воздействия современной индустриальной культуры.

Ключевые слова: психическое здоровье, психотерапевтическая роль педагога, защитное воспитание, В. А. Сухомлинский, модели защиты детской души.

Summary. The questions of mental health in children, which are updated today psychotherapeutic role of the teacher in modern educational institution. The main indicators and criteria of mental health. Analyzes the works and experience V. A. Suhomlinsky over protective upbringing as a deep individual creativity of the teacher, such a touch to the heart of a child, in which education becomes suffering. Noted that today protective education is seen as part of psychotherapy. Considered a kind of psychotherapeutic function of the teacher's words, which emphasized V. A. Suhomlinsky, considering it a prerequisite of creating a state of mental well-being. Based on the analysis highlighted effective teacher behaviors to implement psychological functions. Highlighted certain teacher model protection of children's soul. Ascertained that the ideas Vasily Aleksandrovich allow us to find the optimal way to preserve the mental health of schoolchildren in conditions overexposure modern industrial culture.

Key words: mental health, psychotherapeutic role of the teacher, protective parenting, V. A. Suhomlinsky, security model child's soul.

З М І С Т

Передмова.....	3
Павелків Р.В. Місце просоціальної поведінки у формуванні моральних цінностей особистості	4
Литвиненко С.А. Ігротерапія як метод психологічної допомоги дітям і підліткам.....	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Актуальні проблеми практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів	11
Петренко О.Б. Діяльність педагога зі збереження психічного здоров'я дитини: актуалізація ідей Василя Сухомлинського.....	14
Артемова О.І. Розвиток креативного потенціалу майбутніх практичних психологів в процесі професійної підготовки.....	19
Артимовець А.П., Литвиненко С.А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення.....	22
Бабак К.В. Професійний розвиток особистості у практиці діяльності психологічної служби.....	25
Борейчук І.О., Свінтозельська І.В. Психологічна готовність вчителя як компонент регуляції взаємин між учнями.....	28
Бурдова М.В., Ямницький В.М. Проблема страху смерті у похилому віці.....	31
Бучко В.Б. Психологічна допомога у розв'язуванні конфліктів шляхом переговорів.....	34
Воробйов А.М. Психолого-соціальні концепти внутрішнього конфлікту в учнівській молоді.....	38
Гаврилець Ю. Д., Тукаєв С. В., Різун В. В., Макаруч М. Ю. Закономірності психоемоційного впливу телевізійних новин на молоду студентську аудиторію	42
Главінська О.Д. Аналіз психологічної суверенності як феномену особистісного стилю	46
Демчук О.О., Хупавцева Н.О. Метод проектів як засіб активізації діяльності студентів-психологів.....	48
Демянюк О.Б. Образ світу в контексті проблеми буття людини і її відношення зі світом	51
Донченко О.С. Креативність в контексті педагогічної творчості вихователя дошкільного навчального закладу.....	55
Дружиніна І.А. Проблема професійної підготовки студентів-психологів: теоретико-прикладний аспект.....	59
Єфимець О.О., Демчук О.О. До проблеми емоційного інтелекту студентів	62
Івашкевич Е.З., Михальчук Н.О. Сенситивність та соціальна увага в структурі соціального інтелекту майбутнього психолога.....	65
Козачок К.В., Романюк В.Л. Особливості післяопераційного стресу у пацієнтів із захворюванням жовчних шляхів в умовах хірургічного відділення	68
Кондратюк А.Ю., Литвиненко С.А. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці	73
Корчакова Н.В. Ранні витоки про соціальності.....	75
Крюкова Л.В. Вплив емоційних чинників на соціально-психологічну адаптованість молодших школярів.....	80
Кулаков Р.С. Психологічний аналіз самооцінки та рівня домагань у структурі професійного самовизначення старшокласників	83
Кулакова Л.М. Психологічні аспекти дослідження почуття власної гідності у молодшому шкільному віці.....	87
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Зв'язки ефективності виконання вправ на уявну ротацію з короткочасною пам'яттю у жінок	90
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Успішність уявної ротації простих і складних геометричних об'єктів у жінок і чоловіків із різним рівнем інтелекту.....	93
Мамчук Л.П., Ямницький В.М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології.....	96
Марчук Ю.С., Созонюк О.С. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	100
Мельник А.М. Аналіз психологічних механізмів зниження тривожності студентів коледжу через призму соціальних агентів: сім'ю, освіту та соціум.....	102
Мичко М.В., Ямницький В.М. Вплив соціального страху на формування особистості в юнацькому віці.....	105
Назаревич В.В. Формування соціальної ідентичності в гандикапних клієнтів у процесі психологічного супроводу ...	109
Новік Л.О. Психологічні основи формування іміджу у студентів-психологів у процесі фахової підготовки.....	112
Ногачевська І.О. Потенціал бібліотерапії у психотерапевтичній допомозі молоді	115
Озарчук О.І., Назарець Л.М. Психологічні основи профілактики суїцидальної поведінки у підлітковому віці.....	118
Осипчук О.П. Особливості розуміння моральних аспектів ситуації у молодшому шкільному віці	120
Павелків В.Р., Панасюк В.М. Теоретико-методологічна характеристика девіацій молодіжного середовища	124
Рудюк О.В. Верифікація концепту «психологічне здоров'я» у площині аналізу подолання кризи втрати роботи у безробітних	127
Семенюк О.А., Безлюдна В.І. Розвиток та корекція емоційної готовності дітей до шкільного навчання	131
Смалько Ф.В., Ямницький В.М. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії	135
Созонюк О.С. Розвиток готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.....	138
Ставицька О.Г., Шиманська Ю.Ю. Особливості застосування методів психологічного впливу на особистість у професійній діяльності слідчого	141
Степанчук І.А., Литвиненко С.А. Психологічні особливості розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці	144

Стернійчук М.Ю., Литвиненко С.А. Психологічні особливості впливу батьківських фігур на становлення ідентичності доньки	147
Сторож О.В. Технологія розвитку творчої соціалізації старшокласників	150
Сушинська Т.С. Особливості довільної невербальної експресії дітей з різними типами образу "Я"	154
Федоренко Р.П. Вплив фінансової незалежності жінки на сексуальні взаємини	158
Федюк Т.М., Безлюдна В.І. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху	161
Шевчик О.М., Немеш О.М. Психологічні особливості тривожності у старшокласників.....	163
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у молодших школярів в процесі адаптації.....	166
Ямницький О.В. Розвиток психологічної науки та професійної підготовки психологів у Фінляндії	170
Яцюк Г.В. Розвиток когнітивно-мотиваційних основ інтимної сфери людини	173
Відомості про авторів	176

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 3

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**

Відповідальний за підготовку збірника до видання **Воробйов А.М.**

Технічний редактор **Суходольський В.І.**

Комп'ютерна верстка **Суходольський В.І.**

Здано до набору 04.12.2014 р. Підписано до друку 10.12.2014 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 23,4. Наклад 100 прим.

Адреса: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ «Дока центр»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011.

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне:
Видавництво ТЗОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.**

ISBN 978-966-2695-01-4

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, психологів закладів освіти, практикуючих психологів, вчителів та керівників закладів освіти, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 159.9

ББК 88